

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ АНШЛАГ У ДІЯЛЬНОСТІ КИЇВСЬКОГО ГОСЕТУ
РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ: БЕЗАРОВ О.Т. ОСТАННІЙ АНШЛАГ. ІСТОРІЯ ЄВРЕЙСЬКОГО ТЕАТРУ
ІМЕНІ ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМА (1945–1950 рр.). ЧЕРНІВЦІ: ВІЦ МІСТО, 2025. 208 с.**

Монографію доктора історичних наук Олександра Безарова присвячено надзвичайно актуальній і, на жаль, малодослідженій у сучасній українській історіографії темі, а саме: історії Державного єврейського театру в Радянській Україні. Адже йдеться про життя і творчість унікального єврейського театрального колективу — Київський ГОСЕТ, який на завершальному етапі свого існування фактично залишався єдиним діючим державним єврейським театром у СРСР.

Книга є вдалим прикладом сучасного наукового підходу до історико-культурної проблематики. Зберігаючи притаманну академічним дослідженням аналітичність, монографія водночас постає як багатовимірний панорама сюжетів, персоналій, біографій і творчих здобутків. Автор майстерно реконструював образи драматургів, акторів, музикантів і працівників сцени Чернівецького єврейського театру. У доступній, але науково виваженій формі відтворив сюжети єврейських драматичних творів і музичних вистав, запропонував новий погляд на філософський та соціокультурний контекст літературної спадщини Шолом-Алейхема. Водночас із глибин соціокультурного життя містечок колишньої Російської імперії та раннього СРСР постав своєрідний світ єврейської ідентичності, що поєднав мудрість, трагізм та гумор — риси, які згодом стали характерними для українського єврейства першої половини ХХ ст.

Автору вдалося простежити передумови створення єврейського театру в Україні, розкрити його значення для розвитку єврейської культури у Харкові та Києві, а також з'ясувати чинники яскравого розквіту театрального мистецтва євреїв у Чернівцях. Звісно, що Державний єврейський театр ім. Шолом-Алейхема був не першим єврейським театром на Буковині. До 1945 р., як слушно зауважив автор, у Чернівцях існувало щонайменше три єврейських театри (під керівництвом А. Аксельрада та М. Райша, а також Державний єврейський драматичний театр, який було створено після приєднання Північної Буковини до складу України у 1940 р.). Однак предметом дослідження обрано «чернівецьку» історію повоєнного Київського ГОСЕТу на чолі з Мойсеєм Ісааковичем Гольдблатом, за участі таких видатних акторів як А. Ю. Сонц, Г. І Шейнфельд, А. П. Нугер, Д. М. Жаботинський та багатьох інших.

Дослідження ґрунтується на вагомій джерельній базі. Слід підкреслити, що автор проаналізував низку неопублікованих документів з історії Державного єврейського театру ім. Шолом-Алейхема, які зберігаються у фондах Державного архіву Чернівецької області. Унікальність «чернівецької» колекції документів (ф. Р-133), на думку автора, полягає у тому, що власне архів Київського

* д.і.н., професорка кафедри культурології та музеєзнавства Харківської державної академії культури DSc in History, Professor, Department of Cultural Studies and Museology, Kharkiv State Academy of Culture orcid.org/0009-0004-9941-8542 torteka@ukr.net

ГОСЕТу було втрачено у роки німецько-фашистської окупації Києва. Крім цього, у фонді збереглися документи, які відображають діяльність театру в евакуації — маловивчену сторінку в історії єврейського театру в СРСР взагалі. Однак автор не обмежився лише «чернівецькою» колекцією документів з історії відомого київського колективу, але долучив до свого дослідження матеріали з фондів Центру дослідження історії та культури східноєвропейського єврейства та Музею театрального, музичного та кіномистецтва України. Важливим історичним джерелом для монографії стали опубліковані документи, зокрема спогади режисера театру М. Л. Лоева, матеріали місцевої преси, відгуки рецензентів тощо.

Усі зазначені вище документальні джерела дозволили автору зробити цілком логічний висновок про прямий зв'язок між згортанням творчого життя театру та жорсткою хвилею антисемітизму, яка буквально накрила СРСР у другій половині 1940-х років. Точкою відліку в історії підступної державної юдофобії автор вважає вбивство відомого єврейського актора, режисера та громадського діяча С. М. Міхоелса. Так, з 18-ти довоєнних ГОСЕТів у 1949 р. залишилися тільки чотири. Однак навіть у цих чотирьох єврейських театрах, у тому числі Чернівецькому, рівень репертуару стрімко знижувався, відповідаючи більше «актуальним політичним потребам», аніж внутрішнім творчим пошукам акторів та запитам їхніх глядачів. Незабаром усім було зрозуміло, що стратегія пристосування культурних завдань театру до миттєвих агітаційних заходів партійного керівництва не працює, і що на кожен нову спробу врятувати театр ідеологічний апарат відповідав хвилею нової критики та докорів. Не дивно, що на початку 1950 р. Державний єврейський театр у Чернівцях, тобто Київський ГОСЕТ, такі було закрито.

Погоджуючись у цьому питанні з точкою зору автора, хотілося б також наголосити, що послідовність такої стратегії у державному будівництві СРСР можна було простежити ще у довоєнний період. Створення евсекцій як ідеологічної альтернативи культурно-національній самобутності та їхнє наступне розформування чітко показали, що процес формування людини «радянської» національності вже у 1930-х рр. тривав повним ходом. За таких непростих умов політичного розвитку СРСР, існування Єврейського театру у повоєнних Чернівцях було викликом системі, унікальним феноменом його творчої діяльності. Власне у другій половині 1949 р. з усіх єврейських театрів СРСР зберігся лише Чернівецький. У чому полягала таємниця його тривалого успіху на тлі антиєврейської політики радянської влади? Віддаленість від столиць (Москва, Київ), як стверджує автор? Чи все ж такі лінощі влади, симпатія регіонального керівництва? На ці та інші запитання, мабуть, іще належить дати відповідь у майбутніх дослідженнях. Власне перспективою наступного вивчення та осмислення даної теми можна пояснити певну невідповідність розділів монографії, в якій історико-фактологічна частина суттєво переважає над її історико-аналітичною складовою.

Дискусійним було твердження автора про те, що мовляв у 2025 р. виповнилося сто років від заснування першого у світі стаціонарного єврейського театру — Харківського державного єврейського театру (с. 4). Натомість відомо, що одним із перших стаціонарних ідиш-театрів, принаймні у Східній Європі, був театр Я. Бер-Гімпля у Львові, який засновано у 1889 році. Мабуть, автор мав на увазі той факт, що Харківський ГОСЕТ вважається одним із перших у світі професійним єврейським театром, але навряд чи першим стаціонарним... Хоча, з іншого боку, визначити характер стаціонарності власне єврейської театральної сцени наприкінці XIX ст. було не просто, адже більшість єврейських театральних труп залишалися мандрівними, без постійної приписки, а на сцені «єврейських» театрів цілком могли грати й неєврейські акторські колективи. Більшість подібних театрів мали тільки літні майданчики або сцени.

Зрештою, у монографії зустрічаються кілька суто технічних спірних моментів, на які також варто звернути увагу. Так, наприклад, на с. 110 автор зазначив про «столітній ювілей вистави “Мандрівні зорі”», який у 1948 р. відсвяткував колектив Чернівецького єврейського театру. Однак відомий роман Шолом-Алейхема, за мотивами якого ставилася однойменна вистава, був написаний автором тільки у 1909–1911 рр., а тому, апріорі, історія вистави не могла налічувати сто років. Швидше за все, йдеться про те, що у 1948 р. відзначали 20-річний ювілей радянського фільму-вистави «Блукаючі зірки» за сценарієм І. Бабеля, на замовлення Єврейського камерного театру (режисер Г. З. Грічер-Чериковер), підготовленого кіностудією «Всеукраїнське фотокіноуправління». Фільм уперше з'явився на екранах кінотеатрів СРСР 14 лютого 1928 р., але донині не зберігся.

Утім, подібні неточності та дискусійні моменти жодним чином не впливають на загальне позитивне враження від монографії. Вона є нестандартним яскравим явищем, органічним, цілісним і живим. Книга рясніє цікавими фотографіями, написана тією літературною, художньою мовою, яка адекватна сценічному характеру теми, яка досліджується. Це насправді був «останній аншлаґ» у розвитку єврейської культури в Радянській Україні, СРСР загалом.

Отже, у підсумку можна зауважити, що автор досяг поставленої мети, а його творчий доробок, безперечно, збагатить сучасну історіографію єврейського театрального мистецтва як України, так і світу.